

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Akmenų prieglauda

2013-02-05

ŽURNALAS: Kelionė su Bernardinai.lt

TEMA: Bendrakultūriniai tekstai

AUTORIUS: Donatas Petrošius

DATA: 2013-02

Akmenų prieglauda

Donatas Petrošius

1

Mano draugai pas mane neretai užsuka su akmeniu užantyje. O aš nieko prieš – man tai visai patinka. Nors ne, gal yra ne visai taip. Užantyje akmenų šiais laikais niekas nebesinešioja. Atneša akmenų kišenėse. Arba kuprinėse. Rečiau – ištraukia iš automobilių bagažinių. Ir dovanoja man šventai tikėdami, kad aš renku akmenis. Kolekcionuoju kaip pašto ženklus.

O gal taip ir yra. Iš šalies geriau matyti. Didelius renku, bet ne mieste; ir šiaip – esu nusistatęs smulkių akmenų nekaupiti, bet jei dovanoja mažus, vis tiek apsidžiaugiu.

Geriausių draugų dėka turiu žalsvą akmenį iš Armėnijos, laimę nešantį akmenį su skyde iš kažkurios turkiškos jūros, rūsčiai briaunuotą akmens gabalą iš Alpių, aibes rinktinių pavyzdžių iš visų lietuviškų jūrų, skandinavijų, dulkėtųjų pakelių, etnografinių užkaborių ir dar bala žino kur.

Kai kraustausi iš vieno rajono į kitą, prisieina persivežti ir maišą dovanotųjų akmenų. Per užpernykštes kraustynes vairuotojas ir klausia: kas tame gurgždančiame maiše? O ką jam atsakyti, jei aišku, kas būtent taip gurgžda – tarsi gerai išlaikytas stambiakristalis sniegas – ką ten benuslėpsi – čia tik akmenys! Aaa – akmenys, korektiškai apsimetė supratęs – kaip ir kodėl akmenys maiše.

Draugai man gabenti dovanų akmenis pradėjo daugiau nei prieš dešimt metų. Iš pradžių paminėdavo, iš kur atbogino, bet vėliau nustojo aiškinti – dabar paprasčiausiai paduoda santūriai tarstelėdami – čia tau – ir viskas, turėk. Kai šitos netyčinės kolekcijos egzempliorių skaičius perkopė šimtą, kilmės istorijos susimaišė. Gal tarp jų ir yra vienas kitas kilmingas akmuo, bet dokumentų, kad tai įrodyčiau, neturiu.

2

Kartais pagalvoju – gerai būtų turėti Vilniuje butaforinį daržą, į kurią visi, kas išgali, mėtytų akmenis. Gal įkristų vienas kitas toks, kokio man reikia.

Pačioje dvidešimtojo amžiaus pabaigoje, pasiėmęs begalinių akademinių atostogų, užsukau porai mėnesių namo ir, iš neturėjimo ko griebtis, pradėjau tįsti į savo sodybos sklypą akmenis. Daugmaž plokščius ir kuo didesnius – va tokių man ir reikia, nusprendžiau. Planavau išgrįsti takus per abu sodus iki Bėglio kalno viršūnės, tada – per aplink, atgal iki trobos.

Tokius, kurie sveria iki šešiasdešimt kilogramų, galima paimti į glėbį ir parsinešti. Jei septyniasdešimt ar aštuoniasdešimt – tuomet reikia įridenti į didįjį maišą ir vilkti žeme – pavasarį arba rudenį, kol žolė nevegetuoja. Jei sveria centnerį ar dar daugiau – tokiam gali tik paplekšnoti per šoną ir pasvajoti – gal kada nors, kai surinksiu talką, parsiviliosiu į savo pusę.

Persistengti nepatartina. Akmuo gali lengvai įveikti net ir milžiną. Mano bičiulis ir kursiokas Gediminas yra, ko gero, labiau patyręs akmenų atrinkinėtojas nei aš – anais laikais užmiestyje beveik vienas pats išgrindė nenusakomo dydžio ratą su susikryžiuojančiais takais per vidurį. Viskas iš akmenų. Po to nusipirko sodybą su dar didesniais akmenimis, bet su pačiais didžiausiais besigalynėdamas kuriam laikui pasitempė nugarą.

Kilni trauma – juk ne kokį gelžgalį nešė, gaila, kad nuo to kilnumo nė kiek ne saldžiau.

3

Vėl apie anuos permainų laikus.

Tada atrodė, kad nėra kur skubėti – akmenų kolchozo laikais privežta į pamiškes ir griovius – aibės, ir šitie ištekliai niekada nesibaigs. Laukdamas, kol mane mokykloje ištiks pagrindinis išsilavinimas, su likimo draugais dalyvavau keliose dešimtyse pavasariinių talkų: rinkome iš pasėlių akmenis bekrastėse dirvose. Pasklisdavome kelių dešimčių metrų rikiuote paskui traktorius priekabą, į kurią kraudavome tuomet menkai vertinamus įspūdingų formų ir apimčių radinius.

Kas keleri metai tose pačiose vietose įšalas iškeldavo vis naujų riedulių. Žemė atrodė tarsi gimdyvė, kasmet pasaulin paleidžianti subrandintą iš ledynų sėklos užsimezgsų materijos ir laiko gniutulą. Akmenų radimosi ir rinkimo ciklas atrodė esąs toks pat amžinas ir nesustabdomas kaip sezoninė paukščių migracija.

Tačiau neskubraus akmenavimo malonumai baigėsi, kai kalendoriai pradėjo skaičiuoti dvidešimt pirmąjį amžių: geriausi akmenys dingo. Kaip trešnės po špokų debesies apgulties. Ūmai rieduliai tapo materialine vertybe – kaip dar neseniai varis, aliuminis ar juodasis metalų laužas, – kurių anais laikais taip pat mėtydavosi tonų tonos aplink kiekvienas mechanines dirbtuves ar savavališkus sąvartynus.

Teko susitaikyti su faktu: kolchozo laikų moksleivių ir lauko darbininkų sukrauti akmeniniai kurganai ir piramidės – išplėsti, vertingiausi rieduliai išgrobstyti,

nusavinti – palikti arba tokie, kurių be krano nepakelsi, arba menkaverčiai – kumščio didumo ir mažesni. Tiesa, užsiliko kelios sunkiai prieinamos ir neprivažiuojamos akmenvietės giliausiose – tuos pačius, juos čia atgabenusius ledynus menančiose – daubose, tankiausiųose krūmynuose po samanomis, upelių dugnuose arba tyliai tebetįsantys pavieniai akmenkūniai sklypų ribose. Tinkamų sau rasti kaskart sudėtingiau, užtat atradimo džiaugsmas radus – lyg ir didesnis.

Kai pradėjau rinkti akmenis, konkurentų nesutikdavau. Mada puošti sodybas akmenimis nebuvo išplitusi iki epidemijos mastų. Dabar kasmet kelių kilometrų spinduliu žmonių sodybose išdygsta po vieną kitą naują gražių akmenų sodą – kur jie visaip surikiuoti, sukomponuoti su pirktiniais aksesuarais, suskaldyti ir sumūryti į tvoras ar kitus smulkiosios architektūros objektus – nes akmens viduriai blizga gražiau nei žievė. Kai kurie ant idealiai nuskustų vejų pūpso padažyti, kvėpia saldžiais saldainiais.

Galvodamas, ką toliau daryti, keičiantis padėčiai, supratau, kad neturiu potraukio steigti muziejų, traukos centrą žmonėms. Nusprendžiau, kad ir vingiuotų akmeninių takų nebereikia. Nieko nenoriu daryti tyčia – dėl gražumo – įforminsiu savo veiklą kaip akmenų prieglaudos kūrimą.

Dabar maniškiai bet kaip išsibarstę aplink trobą prižiūri mamos gėles, kiti – krūvoje guli prie kaštono. Kai susikaups tiek, kiek reikia, išdėliosiu juos įkalnėje atsitiktine tvarka. Kad atrodytų, jog žmonės čia niekuo dėti. Kad būtų harmoninga ir viskas savo vietose – kaip žvaigždynai naktį.

Patiko man ir Orvidų sodyba, ir Into akmenų muziejus Mosėdyje, bet nekiltų ranka jais sekti. Ten per daug justis žmogaus rankos. O ir šiaip – man akmenų reikia kaip augtinių, o ne kaip baigtinių dydžių ir tūrių erdvėms dekoruoti.

Paprasčiausia būtų pasikviesti dzenbudistą iš Japonijos – padarytų tokią akmenų tvarką, kokios man ir reikia. Tvarka, kurioje nebūtų tvarkos užuominų. Kiek sudėtingiau būtų pačiam mėginti perprasti *dzen* netvarkingą tvarką, nesistemišką sistemą. Ar pakaktų dešimt metų, jei mesčiau visa kita? Ne.

Bet jei kada nors pavyktų su akmenimis, tada pagaliau išmokčiau rašyti taip švariai, kad nebereiktų nieko aiškinti ir teisintis.

4

Skaldyti akmenys gražiau, bet negaliu į juos žiūrėti. Estetika nėra viršesnė už etiką. Kas kad žėri, mirguliuoja kaip jūrinė akmenija, aplieta vandeniui. Su kuo palyginus – gyvas medis visada gražesnis už bet kurią malkų instaliaciją, už baldus, parketą ir kitus darinius. Taip ir akmenys – sveiki gražesni už skeltus. O ir šiaip – ką mes žinome, kas jų žievėse per tūkstančius metų užrašyta, kokia gyvybės forma spiečiasi viduj? Sudaužysi – ir prarasta visiems laikams.

Jei kam ir sekasi kažkiek iš akmenų padermės šiais laikais – nebent stabakūliams. Tie, kurie išgyveno negandų amžius, dabar saugomi. Dionizo Poškos surinktus iš Barzdžių apylinkių akmeninius senuosius dievuliukus – ar akmenų bobas – atsimenu juos iš tų laikų, kai mano ūgis buvo apie šimtą centimetrų – tiek pat, kiek ir tiems stabakūliams.

Išgyveno jie sėkmingai visas Baublių apšvarinimo operacijas. Dabar jei ir juos vogtų – jau nebe kaip statybines medžiagas, o garbingai – kaip dideles vertybes.

Ne mažiau už tuos kulto akmenis įdomus jų pavadinimas – „stabakūlis“. Kas yra „kūlis“ – lyg ir aišku – žemaitiškas akmenis vardas. „Stabas“ – dar aiškesnis žodis. Bet po to, kai atradau, kad „stabis“ yra irgi akmenis vardas – tik prūsiškas ir jotvingiškas, visokių sutapimų ėmė rodytis.

Dažniausiai liaudiška etimologija būna pro šalį, tačiau kažkaip labai gražiai sukimba į vientisą stabakūlių žemaičiai, prūsai gal net ir jotvingiai. Ir nebūtinai dvasiškai – visai gali būti, kad senovėje kryžmindavo akmenis kaip galvijus. Kiek turėjo būti klegesio (o gal išgaščio) aptikus, kad kergiasi akmeninės kaimyninių genčių lytys.

Prieš kelerius metus važiauvau su draugais skaityti į lietuviškas ar jotvingiškas žemes Lenkijos teritorijoje. Punsko poetas Sigitas Birgelis aprodė daug akmenų ir kitų išžymybių, bet tas ypatingasis riedulys – pusę amžiaus išgulėjęs nežinioje draudžiamoje pasienio zonoje – su aiškiais bet neperskaitomais ženklais įsirežė man su visam.

Žiūrėjom ilgokai į tuos paslaptinius ženklus ar raštus, palikom, kaip radom. Vis dėlto įdomūs žmonės gyveno prieš šimtą metų – ne taip paprasta įsivaizduoti – kai gimtąjį kraštą okupuoja svetimi, atsiranda kas velka slapta naktimis keistąjį akmenį su neperskaitomais ženklais į neokupuotąją tėvynės pusę. Nenuvilko. Matyt, taip lemta – nugulė ramiausioje vietoje, kur dar kiti, vėlesni, okupantai sustabdė laiką tame ruože pusė amžiaus.

Gal kas randasi mano akių dugne po įsispoksojimo, gal esti tinklainėje šifravimo tinklelis, per kurį susidėlioja, atsiveria, kas amžiams buvo supainiota.

5

Geriausios mintys ateina po laiko: baigiant mokslus derėjo rašyti diplomini ne apie nuolatos besimainančius žmones – ką apie juos tikra bepasakysi? – o rinktis temą „Akmenys lietuvių poezijoje“. O gal jau yra kas mėginę galynėtis?

Dar neseniai atrodė, kad akmenų lietuvių poezijoje niekas nėra bandę nei sisteminti, nei judinti, nei matuoti – kokia literatūrinio lauko dalis yra akmenuota. Pernai, šimtuju Albino Žukausko – nuo Bubelių, prie to paties Punsko – gimimo metinių proga, jubiliejiškai skaitydamas poeto raštus atradau poemą „Akmenų poringės“. Viskas viename: užplūdo ir atradimo džiaugsmas, o kartu – ir rankos nusviro – turbūt viskas apie akmenis A. Žukausko pasakyta, po daugybės metų tyrimų, stebėjimų:

„Tolydžio aplankau tarp Vievio – Daugų kalvynėly susirangiusių

Žiemų augintinių, keleivių akmenų stovyklą –

Užplūdusių nuplūdusių ledynmečių išpaustas pėdas.

Jau perėmiau jų tarmę, sampratas, nelengvą akmeninį būdą,

Su jais pasitariu ir aptariu, klausausi nuoširdžių nurodymų,

Paaiškinimų, nuomonių, pasiūlymų, neigimų.

Man sunkiapėdžiai akmenys dažnai artimesni

Nei lengvapėdžiai žmonės (...)"

Štai tokiu savo santykio ir padėties nusakymu pradeda lyrinis herojus, o toliau poemą tęsia akmenų ir dvikojo augalo dialogas. Akmenys dėsto:

„Mes esame tykieji žemės augalai rupia kaip tavo širdimi,

Mes esame suakmenėję priešvikingių nerimo, aistrų, plėšrumo lustai,

Mes esame suslūgę šalto šiaurės prakaito, vargų ir skausmo grumulai,

Mes esame rambioji žemės vidurių dvasia (...)"

Ir taip trys dešimtys puslapių esmės apie akmenų kilmę, būdą, dauginimąsi, vegetaciją, santykius su pasauliu ir žmonių paderme.

Ką po to veikti kitiems poetams, kurie iki tol rašydavo tik apie akmenis – akmenėjimą – akmengalvystę?

Laukti naujo ledynmečio, kuris atlinks ir iš naujo apvaisins žemę, kad toji gimdytų kitaminčius, kitakalbius riedulius?

Bet jei akmenys bus nauji, greičiausiai tada ir žmonės mainysis. Parodyk savo akmenis – tuos, kurie senbuviai, tavo neatmenami kaimynai, – ir aš pasakysiu, kas tu esi.

Čia nėra jokių burtų, jokio gudravimo – tik pirmykštė meilė tiems, kurie mus ridena šios žemės paviršiumi. •